

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.8:338.2
JEL O 018, R 110, R 580

© Попович Н.М., Лопашук І.А., 2021

n.porovych@chnu.edu.ua, i.lopashchuk@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРНОГО РУХУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Стаття висвітлює важливість створення та розвитку кластерів в економіці. Для аналізу поточної ситуації використовуються кластери на українському ринку. Ця стаття також містить інформацію про процес кластеризації. У ньому обговорюються проблеми, з якими стикаються фірми та організації, які хочуть створювати та підтримувати кластери по всьому світу.

Ключові слова: кластеризація, кластер, бізнес, мережева економіка, стимули.

Постановка проблеми. Існують конкретні проблеми, з якими стикаються ініціатори та засновники кластерів, намагаючись утворити кластер. Найбільш очевидним є розвиток духу співпраці між членами та учасниками кластеру. Побудувати довіру – це великий виклик; отже, механізми командування та контролю, правила співпраці повинні бути ретельно продумані на самому початку та узгоджені з кожним учасником кластеру. Необхідно запровадити та дотримуватись узгодженого механізму прийняття рішень.

Інші типові проблеми, які можуть виникнути в процесі утворенні кластерів:

- Договір про використання патентів на новостворену продукцію та технологічні інновації.
- Викриття свого ноу-хау, якщо конкурентам надано доступ.
- Невірний розподіл прибутків.
- Частково більший час процесу в результаті комплексних координаційних зусиль залучених гравців.
- Брак часу для виконання додаткових обов'язків, які вимагає кластер (завдання кластера, які можуть заважати повсякденній роботі компанії).

Аналіз ключових досліджень та публікацій.

Проблеми формування та розвитку кластерів висвітлюється в багатьох працях вітчизняних вчених, таких як: Б. Губського, З. Варналія, М. Войнаренко, О. Єрмакової, В. Захарченка, С. Кримського, С. Соколенка. Серед зарубіжних вчених-економістів, які досліджували економічні

кластери та оцінювали ефективність їхнього функціонування, зазначимо передусім М. Портера, як основоположника кластерного підходу, а також: А. Маршала, М. Енрайта, П. Кругмана, Ф. Кука, та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. «Кластери сприяють конкуренції та співпраці. Конкуренти інтенсивно змагаються, щоб завоювати та утримувати клієнтів. Без жорсткої конкуренції кластер зазнає невдачі. Проте, існує також співпраця, більша частина якої вертикальна, залучаючи компанії в суміжні галузі та місцеві установи. Конкуренція може співіснувати з кооперацією, оскільки вони виникають на різні розміри та між різними гравцями». [2]

Враховуючи складність процесів кластеризації, потрібен системний, інтегрований і цілісний підхід, задля гармонійної взаємодії та співіснування компаній. Цей інтегрований, спільний і системний підхід був описаний як концепція потрійної спіралі. Концепція побудована на інтенсивній співпраці між трьома партнерами – промисловістю, науковими колами та державним сектором. Концепція *Triple Helix* просуває три принципи: (1) більш помітну роль наукових кіл і центрів освіти/навчання в інноваціях (2) відносини співпраці між трьома основними інституційні сфери, в яких інноваційна політика все більше стає результатом взаємодії, а не приписом уряду; (3) на додаток до виконання своїх традиційних функцій, кожна інституційна сфера також «бере роль іншої», виконуючи нові ролі, а також свою традиційну функцію. Установи приймають нетрадиційні ролі

розглядаються як значне потенційне джерело інновацій в інновації.

Формування цілей статті. Ця стаття про важливість створення та розвитку кластерів в економіці країни. Задля аналізу поточної ситуації у статті взято за приклад кластери на українському ринку. Також ця стаття містить інформацію про процес кластеризації та багато розповідає про проблеми, з якими стикаються ті фірми та організації, які хочуть створювати та підтримувати кластери по всьому світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кластеризація – це взаємодія підприємств подібного типу, здорова конкуренція, мережі та співробітництво між ними. Кластерна теорія підкреслює роль мереж і відносин між різними частинами кластера, але не окремими фірмами, а також відповідає моделям інновацій та конкурентоспроможності.

Кластеризація заснована на основних принципах інтеграції (діяльності) та співпраці (членів) для взаємної вигоди. Кластерні переваги приходять на рівні окремої фірми, сектора/регіону та більш комплексного рівня економіки.

Не можна недооцінити переваги кластеризації для розвитку окремих компаній та підвищення конкурентоспроможності конкретного сектора чи регіону. На рівні фірми кластери допомагають компаніям скористатися ринковими можливостями, яких вони не можуть досягти поодиночки. Кластери можуть зменшити бар'єри витрат, ризиків і адаптувати міжнародні правила та стандарти до місцевого контексту. Компанії більше не можуть покладатися виключно на свої внутрішні процеси та сильні сторони. Щоб підтримувати темп інновацій, технологічного розвитку та очікувань споживачів, що змінюються, компаніям доводиться швидко пристосовуватися та швидше розробляти відповідні реакції. Таким чином об'єднання зусиль, використання синергії, об'єднання ресурсів збільшують конкурентні переваги, водночас зменшуючи ризики, пов'язані з запуском нових продуктів або виходом на нові ринки. Кластери дозволяють нарощувати потенціал фірм, пропонуючи навчання між компаніями, обмін досвідом та взаємне використання ноу-хау. На додачу, є переваги з точки зору управління бізнесом. Наприклад, використання спільних каналів збуту збільшує мережі збуту кожного учасника кластера; розподіл персоналу (виключно спеціалізовані функції, такі як дослідження і розробки) зменшують витрати та час виходу на ринок.

Регіональні та галузеві переваги від кластеризації випливають із здатності кластера

підвищувати репутацію конкретної галузі в певному регіоні на місцевому та міжнародному рівні. Це підвищить інвестиційну привабливість, оскільки є показником сприятливого для бізнесу середовища в області з необхідною підтримкою політики та управлінням.

Кластери додають цінність розвитку економіки, створюючи групи мережевих підприємств у конкретних секторах та покращуючи бізнес-можливості, пропонуючи індивідуальну підтримку. Вони покращують конкурентоспроможність у динамічному та глобальному контексті, тобто тісно пов'язані з інноваціями та прийняттям «кращої практики». Вони уможливають економічну спеціалізацію конкретного регіону в ряді суміжних видів діяльності.

Кластеризація дозволяє використовувати диференційований підхід, орієнтований на широкий спектр видів економічної діяльності, який враховує різницю промислових структур і потреб бізнесу. Кластери можуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності економіки, сприяючи реформуванню політики, сприяючи діалогу між приватним і державним сектором і стати каталізатором ширших ініціатив розвитку приватного сектору.

Кластерне співтовариство в Україні. Перші спроби створення кластерів України були зроблені в середині 1990-х років на Поділлі. Перший офіційний кластер «Поділля Перший» був створений в Україні у 1998 році в Хмельницькій області. Ідею створення цього кластеру різноманітних спеціалізацій (у одязі, будматеріалах та агропромисловості) підтримала обласна влада з метою розвитку регіонального виробництва та експорту висококонкурентоспроможної продукції. USAID також надав значну фінансову підтримку ініціативі.

У 2012-2015 роках більшість обласних державних адміністрацій запропонували спеціальні програми економічного та соціального розвитку на період 2013-2020 років. Ці програми містили рекомендації щодо створення та розвитку інноваційних промислових кластерів. Реалізація програм або стратегій включала розробку та виконання планів дій, створення відповідних інституцій та механізмів для створення кластерів у відповідних регіонах.

В Україні сформовані кластери, які успішно діють, але потенціал розвитку кластерів досі не використовується в повному обсязі, особливо на регіональному рівні. Кластери представлені в різних регіонах України і відрізняються за розміром, інституційними формами та функціями. Інституціоналізація розвитку

кластерів є важливою передумовою успішної кластеризації в Україні. У багатьох випадках формування кластерних об'єднань є ключовим фактором ефективного економічного розвитку регіону, сприяючи розвитку висококонкурентоспроможної продукції, нових технологій та залученню інвестицій.

Основними тематичними напрямками діяльності українських кластерних організацій є:

- Лісництво, рекреаційна галузь та екологія.
- Приготування їжі.
- Інновації та бізнес.
- Транспорт і логістика.
- Будівництво.
- Розвиток новітніх технологій.

Кластерна політика, що заохочує розвиток та інтернаціоналізацію кластерів. Перший документ про кластерну політику в Україні було підготовлено у 2008 році, коли Міністерство Економіки України оприлюднило «Концепцію створення кластерів в Україні». У цьому документі визначено перспективи впровадження кластерного підходу в економіку, висвітлено переваги кластерних організацій виробництва для вітчизняної економіки, визначено концептуальні основи кластерів.

Сьогодні ідея створення та підтримки кластерів в українській економіці ще більше зросла у своїй популярності. Уряд включив їх до своїх офіційних документів, зокрема до Плану дій Кабінету Міністрів України на 2015 рік. Деякі ініціативи, пов'язані з провідними дослідницькими організаціями країни, університетами та неурядовими організаціями. Наприклад, активну роль у цьому процесі відіграє НАН України. За останні роки Академія брала участь у таких акціях:

- Підтримка створення Національної асоціації науково-технологічних парків та інших інноваційних організацій в Україні.
- Портал українських кластерів – об'єднує учасників українських регіональних кластерів – підприємців, наукову спільноту, посадових осіб місцевого самоврядування.
- З 2012 року кафедра провідного українського університету «Києво-Могилянська академія» – Києво-Могилянська бізнес-школа (КМБС) нарощує досвід розвитку кластерів.

Існує ряд інших форм і рівнів співпраці, які стимулюють конкурентоспроможність і дозволяють підприємствам розвивати критичну масу. Ці різні типи співпраці є континуумом з різними рівнями громадської діяльності та комерційною спрямованістю.

Загалом, за останні роки з'явилися три різні підходи до кластеризації. Обидва зазвичай

створюються та керуються агенціями економічного або регіонального розвитку:

I. Національні кластери – це групи компаній та організацій, які спільно вирішують питання розвитку кластеру. Зазвичай, вони вирішують питання політики, інфраструктури та масштабу.

II. Регіональні кластери — це класичні кластери типу Майкла Портера, засновані на передумові, що промисловість буде все більше процвітати в спеціалізованому мережевому середовищі. Основна увага приділяється створенню сприятливого середовища для учасників кластеру та розширенню зв'язків між фірмами-учасниками, їх постачальниками, а також пов'язаними та допоміжними організаціями. Зацікавлені сторони включають підприємства, постачальників, освітні організації, організації професійної підтримки, компанії тощо.

III. Комерційні кластери – це консорціуми компаній, які вирішили співпрацювати в кількох сферах. Вони засновані на членстві, а структура гонорару часто підтримує спеціальну службу підтримки.

Як працюють сучасні кластери? Кластери, як правило, не створюються самі по собі, вони мають тенденцію формуватися самі собою та розвиватися з часом – часто протягом десятиліть.

Походження кластерів буває доволі різноманітним. Початковим стимулом може бути:

- Наявність сировини.
- Особливі ґрунтові/кліматичні умови.
- Близькість до найближчого ринку.
- Випадкова подія, наприклад, повернення на місце розташування підприємця зі специфічними навичками та амбіціями.
- Створення на місцевому рівні фінансованого державою науково-дослідного центру.
- Традиції/історія та культура в місці, яке породило резервуар ноу-хау та досвіду в певній області/спеціальності.

Висновки. Кластери існували вже тривалий час до того, як Майкл Портер визначив концепцію та не застосував термін «кластер». З того часу, однак, політики почали формулювати підходи зверху вниз, щоб заохотити подальший розвиток існуючих і потенційних кластерів.

Кластери – це складні утворення, і широкий спектр заходів потенційно може вплинути на їх розвиток. Завдання полягає в тому, щоб вибрати та об'єднати різноманітність доступних інструментів політики для досягнення оптимального ефекту. Розглянута нами методологія зосереджується на тих діях, які можуть бути орієнтовані конкретно на кластери, але передбачається, що, формуючи політику, буде

розглядатися уся сфера втручань, що впливають на економічний розвиток загалом і, відповідно, на кластери.

Список літератури

1. Портер М. Е. Конкурентна перевага націй / М. Е. Портер. – Лондон, 1990. – (Macmillan).
2. Портер М. Е. Кластери та нова економіка конкуренції / М. Е. Портер. – Лондон, 1998. – (Harvard Business Review).
3. Павлиш Е. В. Clusters and Cluster Policy in Ukraine : дис. канд. ек. наук : UDC 330.83 / Павлиш Едуард Володимирович – Донецьк, 2013. – 5 с.
4. Cluster policies encouraging the development and internationalisation of clusters [Електронний ресурс] // European Cluster Collaboration Platform. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://clustercollaboration.eu/international-cooperation/ukraine>.
5. Ministry of Economic Development launched discussion of the cluster development program for Ukraine [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: www.kmu.gov.ua/en/news/250103501.
6. Кластери – як драйвери розвитку та протидії кризовим явищам [Електронний ресурс] // Аналітичний Центр Industry4Ukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.industry4ukraine.net/digest-5/>.

References

1. Porter ME Competitive advantage of nations / ME Porter. - London, 1990. - (Macmillan).
2. Porter ME Clusters and the new economy of competition / ME Porter. - London, 1998. - (Harvard Business Review).
3. Pavlish EV Clusters and Cluster Policy in Ukraine: dis. Cand. ek. Sciences: UDC 330.83 / Pavlish Eduard Vladimirovich - Donetsk, 2013. - 5 p.
4. Cluster policies encouraging the development and internationalization of clusters [Electronic resource] // European Cluster Collaboration Platform. - 2015. - Resource access mode: <https://clustercollaboration.eu/international-cooperation/ukraine>.
5. Ministry of Economic Development launched discussion of the cluster development program for Ukraine [Electronic resource]. - 2017. - Mode of access to the resource: www.kmu.gov.ua/en/news/250103501.
6. Clusters - as drivers of development and counteraction to crisis phenomena [Electronic resource] // Analytical Center Industry4Ukraine. - 2020. - Mode of access to the resource: <https://www.industry4ukraine.net/digest-5/>

Summary

Nataliia Popovich, Inna Lopashchuk

DEVELOPMENT AND FUNCTIONING OF THE CLUSTER MOVEMENT IN UKRAINE AND THE WORLD

This article talks about the importance of creating and developing clusters in the economy. The article uses clusters in the Ukrainian market to analyze the current situation. This article also provides information on the clustering process. It discusses the challenges faced by firms and organizations that want to build and maintain clusters worldwide.

Key words: clustering, cluster, business, network economy, incentives